

แง่คิดจากไตรภูมิพระร่วง

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

หลังจากศึกษาบทนี้แล้วนักศึกษาสามารถ

1. บอกชื่อผู้แต่งและสมัยการแต่งไตรภูมิพระร่วงได้
2. บอกลักษณะการแต่งลักษณะเนื้อหาและจุดมุ่งหมายของไตรภูมิพระร่วงได้
3. บอกลักษณะเด่นของไตรภูมิพระร่วงได้
4. บอกทัศนะที่มีต่อไตรภูมิพระร่วงได้
5. บอกแง่คิดด้านศิลปปะการใช้ภาษา ด้านปรัชญา ด้านความเชื่อ ด้านสังคม จากไตรภูมิพระร่วงได้
6. สรุปความรู้และแง่คิดจากไตรภูมิพระร่วงได้

หัวข้อเนื้อหา

1. ความรู้เกี่ยวกับไตรภูมิพระร่วง
  - 1.1 ผู้แต่งและสมัยการแต่งไตรภูมิพระร่วง
  - 1.2 ลักษณะการแต่งลักษณะเนื้อหาและจุดมุ่งหมายของไตรภูมิพระร่วง
  - 1.3 ลักษณะเด่นของไตรภูมิพระร่วง
  - 1.4 ทัศนะที่มีต่อไตรภูมิพระร่วง
2. แ่่คิดจากไตรภูมิพระร่วง
  - 2.1 แ่่คิดด้านศิลปปะการใช้ภาษา
  - 2.2 แ่่คิดด้านปรัชญา
  - 2.3 แ่่คิดด้านความเชื่อ
  - 2.4 แ่่คิดด้านสังคม
3. สรุป

เนื้อหา

1. ความรู้เกี่ยวกับไตรภูมิพระร่วง

1.1 ผู้แต่งและสมัยการแต่งไตรภูมิพระร่วง

ไตรภูมิพระร่วงเป็นวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาเรื่องแรกของไทย สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าเป็นพระนิพนธ์ของพระเจ้ากรุงศรีสัตนาลัยสุโขทัย คือ พระญาติไท ได้แต่งขึ้นไว้เมื่อปีระกา ศักราชได้ 23 ปี ต้นฉบับได้มาจากเมืองเพชรบุรี เป็นหนังสือ 10 ผูก ตอนท้ายบอกว่าเป็นผู้จาร (ผู้เขียน ผู้คัดลอก) คือ พระมหาช่วย วัดปากน้ำ ชื่อวัดกลาง (คือวัดกลางเมืองสมุทรปราการ) จารขึ้นไว้ในรัชกาลเจ้ากรุงธนบุรี ณ เดือนสี่ ปีมะจตุลศักราช 1140

1.2 ลักษณะการแต่งเนื้อหา และจุดมุ่งหมายของไตรภูมิพระร่วง

ไตรภูมิพระร่วงแต่งเป็นร้อยแก้ว บรรยายและพรรณนาเรื่องไตรภูมิและโลกุตรภูมิอย่างละเอียดพิสดาร เพื่อให้ผู้อ่านรู้จักเข้าใจไตรภูมิ (กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ) และโลกุตรภูมิ (นิพพาน) ชัดเจนจนเกิดความกลัวบาปกลัวบุญ และกลัวนิพพานขึ้น

1.3 ลักษณะเด่นของไตรภูมิพระร่วง

ไตรภูมิพระร่วงเป็นวรรณคดีที่มีลักษณะเด่นหลายประการ คือ

1.3.1 ไตรภูมิพระร่วงเป็นวรรณคดีเรื่องแรก ๆ ของสังคมไทย

ไตรภูมิพระร่วงเป็นวรรณคดีที่เก่าแก่ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงยกย่องไตรภูมิพระร่วงว่าเป็นหนังสือที่ดีด้านอายุ

1.3.2 ไตรภูมิพระร่วงเป็นวรรณคดีที่ดีด้านการใช้ภาษา

ในด้านการใช้ภาษา ไตรภูมิพระร่วง สามารถบรรยายและพรรณนาให้ผู้อ่านเกิดความเพลิดเพลิน เกิดจินตนาการ และเกิดอารมณ์ร่วมได้เป็นอย่างดี

1.3.3 ไตรภูมิพระร่วงเป็นวรรณคดีที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกรักนึกคิด และศิลปวัฒนธรรมไทยสูง

ไตรภูมิพระร่วงเป็นบ่อเกิดของศิลปะวัฒนธรรมไทยหลายด้าน ทั้งด้านคติความเชื่อ วรรณกรรม จิตรกรรม สถาปัตยกรรม ขนบประเพณี และศีลธรรมจรรยา ไตรภูมิพระร่วงจึงเป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมอย่างยิ่ง

1.3.4 ไตรภูมิพระร่วงเป็นวรรณคดีที่อุดมด้วยความรู้

ไตรภูมิพระร่วงให้ความรู้แก่ผู้อ่านหลายเรื่อง คือ

(1) ความรู้เรื่องการกำหนดกัลป์ 1 หรือกัลป์ 1 ว่าเป็นการกำหนดระยะเวลาที่นานแสนนานจนประมาณมิได้ ดังนี้

“กัลป์1 นั้นช้าหึ่งนานประมาณเท่าใดเล่า และจะนับด้วยปีและเดือนไ้บมีอจนับได้เท่า เว้นไว้แต่อุประมาว่าให้รู้ว่ายังมีภูเขอันหนึ่งสูงไ้ได้โยชน์1 โครอบเขานั้นไ้ได้3 โยชน์แล ถึงร้อยปี เอาผ้าทิพย์อันอ่อนดั่งคว้นไฟมากกว่าภูเขาแต่แลคาบ เมื่อใดภูเขานั้นราบเพียง แผ่นดินจึงเรียกว่า สิ้นกัลป์1 แล”

(2) ความรู้เรื่องการแบ่งประเภทของบุตร ว่าอาจแบ่งตามคุณสมบัติได้เป็น 3 ประเภท คือ อภิชาติบุตร อนุชาติบุตร อวชาติบุตร ดังนี้

“ฝูงกุมารมนุษย์ทั้งหลายอันเกิดมานี้มี 3 สิ่ง ๆ หนึ่งชื่อว่าอภิชาติบุตร สิ่งหนึ่งชื่ออนุชาติบุตร สิ่งหนึ่งชื่ออวชาติบุตร อันว่าอภิชาติบุตรนั้นไ้ลูกนั้นเฉลียวฉลาดช่างเขาว์เหล่า เกลี้ยงยิ่งกว่าพ่อกว่าแม่ แลรู้หลักนักปราชญ์ยิ่งกว่าพ่อกว่าแม่ ทั้งรูปนั้นก็งามกว่าพ่อกว่าแม่ มั่งมีเป็นคิมิยศฐาศักดิ์มีกำลังยิ่งกว่าพ่อกว่าแม่ ลูกอันดีกว่าพ่อแม่ดังนี้ไ้ชื่อว่าอภิชาติบุตรแล ลูกอันเกิดมาแลรู้หลักเรี่ยวแรง แลรูปโฉมแต่พอเพียงพ่อเพียงแม่ทุกประการ คั้งนั้นชื่อว่าอนุชาติบุตรแล ลูกอันเกิดมานั้นแลถ้อยกว่าพ่อกว่าแม่ทุกประการคั้งนี้ไ้ชื่อว่าอวชาติบุตรแล”

(3) ความรู้เรื่องนกรวิก ว่าเป็นนกที่มีเสียงไพเราะยิ่ง ดังนี้

“เสียงนกอันชื่อว่านกรวิกนั้นได้แลมีเสียงอันไพเราะมาก ถูกเนื้อพึงใจแก่ฝูงสัตว์ทั้งหลายยิ่งนักหนา แม้ว่าเสียงจะเอาเนื้อไปกินก็ดี ครั้นว่าได้ยินเสียงนกรวิกนั้นร้องก็ลืมเสียแล มีอาจเอาเนื้อไปกินได้เลยแล แม้ว่าเด็กอันท่านไล่ตีและเล่นหนี ครั้นว่าได้ยินเสียงนกนั้นร้องก็บมิรู้สึกที่จักเล่นหนีได้เลย แลว่านกรวิกทั้งหลายอันที่บินไปบนอากาศ ครั้นว่าได้ยินเสียงนกรวิกก็บมิรู้สึกที่จะบินไป ปลาในน้ำก็ดี ครั้นว่าได้ยินเสียงนกนั้นร้องก็บมิรู้สึกที่จะว่ายไปได้เลย เสียงนกรวิกนั้นมันเพราะหนักหนาแล”

(4) ความรู้เรื่องการแบ่งประเภทของเทพ ว่าอาจแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ สมมุติเทพ (สมมุติเทวดา) อุปติเทพ (อุปติเทวดา) และ วิสุทธิเทพ (วิสุทธิเทวดา) ดังนี้

“อันว่าเทพยดามี 3 จำพวก โสค หนึ่งชื่อว่าสมมุติเทวดาแล หนึ่งชื่อว่าอุปติเทวดาแล หนึ่งชื่อว่าวิสุทธิเทวดา ฝูงท้าวแลพญาในแผ่นดินนี้ผิแลว่ารู้หลักแลรู้บุญรู้ธรรมแลกระทำโดยพิธราชธรรมทั้ง 10 ประการ คัจฉันท่านเรียกว่า สมมุติเทพยดาแล แต่ปัจจุชั้นฟ้าเบื้องบนชื่อว่าฉกามาพจร เท่าถึงพรหมโลกเบื้องบนนั้นชื่อว่า อุปติเทพยดาแล พระพุทธ ปิตะยก โภธิเจ้า พระอรหันตาศิณาสพ สวากเจ้าแต่เสด็จเข้าสู่นิพพาน คัจฉันได้เรียกชื่อว่าวิสุทธิเทพยดาแล”

(5) ความรู้เรื่องนางบอกเหตุที่เทพยดาจะจุติ ว่ามี 5 ประการ คือ ดอกไม้ประจำวิมานเหี่ยว ผ้าทรงหม่นหมอง เหนือไหล่จากรักเรื่อ อาสนะแข็ง คายเศร้ามอง ดังนี้

“อันว่านิมิต 5 อันนั้นคัจฉัน หนึ่งคือว่าเห็นดอกไม้อันมีในวิมานคัจฉันนั้นเหี่ยวแลมีหอมได้ เพราะว่าจะแต่ก่อนนั้นหอมนักแลมีรู้เหี่ยวจึงรู้ด้วยคัจฉัน 1 นิมิตหนึ่งเห็นผ้าอันทรงอยู่นั้นได้ดูหม่นดูหมองไป เพราะว่าจะแต่ก่อนห่อนรู้หม่นรู้หมอง แลว่าผ้าอันสุกใสงามอยู่ทุกเมื่อแลรู้ด้วยคัจฉัน 1 นิมิตหนึ่งคือว่าอยู่สุขแล้วอุบัติหาสุขมิได้ แลมีเหนือไหล่แลโคลออกแต่รักเรื่อคัจฉัน เพราะว่าจะแต่ก่อนได้ย้อมมีสุขทุกเมื่อ เหนือไหล่แลโคลบห่อนไหลออกจากตัวได้แลรู้ด้วยคัจฉัน 1 ๆ หนึ่งอาสน์ที่คัจฉันนั่งเล่นอนก็คูร้อนแก่ใจคัจฉันกระด้างแก่ใจ เพราะว่าจะแต่ก่อนห่อนรู้ร้อนรู้แข็งแลกระด้างแลมาร้อนแลกระด้างนักรู้ด้วยคัจฉัน 1 หนึ่งกายของเทพยดานั้นเหี่ยวแห้งแลเศร้ามองหารศมิมมิได้คัจฉันก่อน แลให้เหน็ดเหนื่อยเมื่อยคัจฉันมือแลกระด้าง โสค เพราะว่าจะแต่ก่อนตัวเทพยดานั้นมีรัศมีรุ่งเรืองงามทุกเมื่อ บห่อนรู้เศร้ามองบห่อนรู้

เห็นคนน้อยเมื่อยดนมมือแลกระศรัด้วยคังนี้ 1๗ อันว่าการณ์อันเห็นนิมิต 5 อันคังนี้แลมี
แก่เทพยดาผู้มีบุญแลจะจตุไต้อุปมาคังทำวพระยาในมนุษย์อันจะพิลาถยแล้วให้เห็นนิมิต
อุปมาคังอุบายนี้แล”

(6) ความรู้เรื่องการแบ่งประเภทนิพพาน ว่าอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ
อุปาทิเสสนิพพานและอนุปัติเสสนิพพาน คังนี้

“อันว่านิพพานนั้นไต้มีสองจำพวก ๆ หนึ่งชื่ออุปาทิเสสนิพพานธาตุแล จำพวกหนึ่งชื่อ
อนุปัติเสสนิพพานธาตุ”

(7) ความรู้เรื่องสภาพของนิพพาน ว่าเป็นนิจ ไม่แปรเปลี่ยน ไม่แตกดับ คังนี้

“อันว่านิพพานนั้นบ่มิรู้ฉิบหาย บ่มิรู้แปรปรวน”

“คนผู้มีปัญญาควรเอาอาการคังนี้ไต้ใจแลร่าฟังถึง อนิจจังสงสารแลเร่งกระทำบุญและ
ธรรม จงหนักให้พ้นจากสงสารอันมิเที่ยงแลให้พ้นพลัน ถึงสมบัติคืออมตมหานคร
นิพพาน อันบ่มิหวั่นไหวบ่มิรู้ฉิบหาย มิรู้ตายมิรู้จากที่”

1.4 ทศนะต่อไตรภูมิพระร่วง

มีนักวิชาการหลายท่านสนใจศึกษาไตรภูมิพระร่วง และได้แสดงทรรศนะบางด้านต่อ
ไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นทศนะที่น่าสนใจและช่วยให้เข้าใจไตรภูมิพระร่วงเพิ่มขึ้น คังนี้

1.4.1 สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงแสดงทศนะต่อไตรภูมิพระร่วงว่าเป็นหนังสือ
ที่เก่าและมีอิทธิพลต่อสังคมไทย คังนี้

“หนังสือเรื่องนี้เป็นหนังสือเก่ามาก มีศัพท์เก่า ๆ ที่ไม่เข้าใจและที่เป็นศัพท์ อันเคยพบแต่
ในศิลาจารึกครั้งกรุงสุโขทัยหลายศัพท์ น่าเชื่อว่าหนังสือไตรภูมิพระร่วงนี้ฉบับเดิมจะได้
แต่งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยจริง แต่คัดลอกสืบกันมาหลายชั้นหลายต่อ จนวิปลาตกลาดเคลื่อน
หรือบางทีจะได้มีผู้ค้ดแปลลงสำนวนและแทรกเติมข้อความเข้าเมื่อครั้งกรุงเก่าบ้างก็อาจจะ
เป็นได้ ถึงกระนั้นโวหารหนังสือเรื่องนี้ยังเห็นได้ว่าเก่ากว่าหนังสือเรื่องใด ๆ ในภาษา

ไทย นอกจากศิลาจารึกที่เคยพบมา จึงนับว่าเป็นหนังสือเรื่องดีด้วยอายุประการ 1”¹

“หนังสือเรื่องไตรภูมิพระร่วงเป็นเรื่องที่น่าถกกันแพร่หลายมาแต่โบราณ ถึงขีดขึ้นเป็นรูปภาพ เขียนไว้ตามฝาผนังวัด และเขียนจำลองลงไว้ในสมุด มีมาแต่ครั้งกรุงเก่ายังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้”²

1.4.2 เสฐียรโกเศศ

เสฐียรโกเศศ แสดงทัศนะต่อไตรภูมิพระร่วงว่าเป็นวรรณคดีที่ไพเราะ ก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจและเป็นพื้นฐานต่อการเข้าใจศิลปะไทย ดังนี้

“ถ้าทางวรรณคดี นอกจากจำพวกศิลาจารึกแล้วไตรภูมิฉบับนี้เป็นหนังสือไทยเรื่องแรก ซึ่งเหลือรอดอันตราายมาถึงปัจจุบันนี้ เมื่อว่าถึงทำนองวิธีแต่งก็เป็นแต่หนังสือเรื่องหนึ่งในศาสนาจึงไม่ใช่เป็นเรื่องที่ชวนอ่านถึงกับวางไม่ลง เพราะเป็นหนังสือคำรา ชื่นชื่อว่าคำราย่อมเป็นที่ทราบกันอยู่ว่าไม่ใช่เป็นหนังสืออ่านเล่น แต่กระนั้นหนังสือไตรภูมิยังสามารถทำให้ผู้อ่านได้รับความเพลิดเพลินได้เป็นตอน ๆ ไม่น้อยแห่ง เช่น พรรณนาถึงเรื่องเมืองสวรรค์ จะทำให้ผู้อ่านนึกเห็นเป็นมโนภาพเท่ากับหลับตาเห็นเมืองสวรรค์ เหมือนกับที่เขาเขียนไว้ตามผนังโบสถ์ แล้วกระทำให้มีใจเลือนลอย นึกรื่นรมย์ไปตามอำนาจอารมณ์ที่นึกเห็นได้อย่างสบายใจ เพราะฉะนั้นหนังสือไตรภูมิฉบับนี้จึงมีค่าเป็นวรรณคดีชนิดที่มีความนึกเห็นเป็นอารมณ์สะเทือนใจ (Emotive literature) ด้วย

เรื่องไตรภูมิพระร่วงส่วนมากย่อมเป็นบ่อเกิดแห่งความคิด และการบันเทิงใจให้กวีและศิลปินนำไปใช้แต่งเป็นเรื่องหนังสือ เขียนเป็นภาพ และปั้นเป็นรูปขึ้น ตลอดจนคำพูดในภาษา ซึ่งเป็นสำนวนเปรียบเทียบก็ได้มาจากเรื่องไตรภูมิไม่น้อย ผู้ใดขาดความรู้เรื่องไตรภูมิก็ยากที่จะเข้าใจได้ทราบซึ่ง ถึงความงามความไพเราะแห่งกวีนิพนธ์และศิลปกรรมของไทย เป็นทำนองเดียวกับผู้อ่านวรรณคดีภาษาอังกฤษ ถ้าขาดความรู้เรื่องทวยเทพและเรื่องศาสนาของกรีกและโรมันและเรื่องศาสนาคริสต์ ก็จะไม่สามารถอ่านกวีนิพนธ์ หรือดูศิลปกรรมของฝรั่งให้เข้าใจทราบซึ่ง และรู้ค่าอันแท้จริง

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธรรมาธิราชานุศาสน์ราชกิจ. “บานแผนก” ใน ไตรภูมิพระร่วงของพระญาณโทย. 2506. หน้า 1

² แหล่งเดิม. หน้า 4

ของกวีนิพนธ์และศิลปกรรมนั้น ๆ ได้

เรื่องไตรภูมิมีแทรกอยู่ในวรรณคดีไทยแทบทุกเรื่อง ยกตัวอย่างที่รู้จักกันแพร่หลาย คือ บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนลอบขึ้นไปหานางวันทองซึ่งเดิมเป็นภรรยาคน แต่ขุนช้างแย่งเอาไป เมื่อขุนแผนขึ้นไปบนเรือนขุนช้าง เห็นม่านที่กั้นอยู่ก็ตกตะลึงดูเพลิน ใจหวนคิดถึงความหลังคิดถึงนางวันทองขึ้นมาทันทีว่า

“ม่านนี้ฝีมือวันทองทำ	จำได้ไม่ผิดคนย่นตาผี
เส้นไหมมันเขียนแบบเนียนดี	สิ้นฝีมือแล้วแต่นางเดียว
เจ้าปักเป็นป่าพนาเวศ	ขอบเขตเขาคลุ่มช่อมะเขี้ยว
รุกขชาติคาดใบระบัดเรียว	พริ้วเพียวดอกดกกระดะดวง
ปักเป็นมยุราลงรำร่อน	ฟ้ายพื่อนอยู่บนยอดกุหาหลวง
แผ่หางกางปักเป็นพุ่มพวง	ชะนีหน่วงเหนี่ยวไม้ขม้อยตา
ปักเป็นหิมพานต์ระหง่านงาม	อร่ามรูปพระสุเมรุภูผา
วินันคกหัสถกรรมเป็นหล่นมา	การวิกอิสินทรยุคนุชร
อากาศคงคาชลาลัย	มูจลินท์ห้าแฉกแนวสลอน
ไกรลาสสะอาดเอี่ยมอรชร	ฝูงกนิกรคนธรรพ์วิทยา
ลงเล่นน้ำคำคั่นอโนดาต	ใสสะอาดเยือกเย็นเห็นขอบผา
หม่อมมั่งกรล่อแก้วแพรวพราวตา	ทัศนารำลึกถึงวันทอง”

ข้อความข้างบนนี้ ถ้าได้อ่านเรื่องไตรภูมิมาก่อนจะทำให้นึกเห็นเป็นมโนภาพ เกิดความรู้สึกเพลิดเพลินเจริญใจยิ่งขึ้นกว่าเมื่อยังไม่ได้อ่านเรื่องไตรภูมิ”¹

1.4.3 ยอร์ชเซเดส

ยอร์ชเซเดส แสดงทัศนะต่อไตรภูมิพระร่วงว่า เป็นวรรณคดีที่ให้ความรู้ทางจักรวาลวิทยาและการปกครอง ดังนี้

¹ เสฐียรโกเศศ. เล่าเรื่องในไตรภูมิพระร่วง. 2511. หน้า 11-14.

“หนังสือเล่มนี้แม้จะได้รวบรวมความคิดมาจากคัมภีร์อื่น ๆ หลายฉบับ แต่ก็ยังเป็นหนังสือที่
ว่าด้วยจักรวาลวิทยาที่สมบูรณ์ และเป็นระบบเริ่มแรกของพระพุทธศาสนา”¹

“เนื้อหาสาระที่เป็นแก่นกลางของหนังสือนี้นอกจากจะเป็นการสอนธรรมแล้ว ยังให้ภาพ
ที่แท้จริงของรัฐบาลราชาธิปไตยตามแนวคิดทางพุทธศาสนาของยุคสมัยนั้นอีกด้วย”²

1.4.4 ชลธิรา กลัดอยู่

ชลธิรา กลัดอยู่ แสดงทัศนะต่อไตรภูมิพระร่วงว่า เป็นเอกสารวิชาการทางพระพุทธ
ศาสนาที่มีบทบาทต่อสังคมหลายประการ ดังนี้

“ไตรภูมิพระร่วงเป็นวิทยานิพนธ์เรื่องแรกของไทย เกิดขึ้นด้วยเหตุผลทางการเมือง โดย
เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาจากหลักฐานที่ว่าผู้แต่งเป็นอุปราชา กำลังเตรียมเป็นกษัตริย์ที่
ปรีชาสามารถ เป็นผู้ที่รอบรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ จะถือเป็นกษัตริย์นักวิชาการองค์แรกของ
ไทยก็น่าจะได้”³

“นอกเหนือจากเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่สำคัญเรื่องหนึ่งของไทย ไตรภูมิพระร่วงยัง
เป็นวรรณคดีทางการเมืองที่สำคัญยิ่งเรื่องหนึ่งของไทยด้วย”⁴

“ไตรภูมิพระร่วงมีบทบาทที่สำคัญสี่ด้าน คือ

1. ทำหน้าที่แทนกฎหมาย โดยไตรภูมิพระร่วงมีบทลงโทษทางใจที่ค่อนข้าง
รุนแรง อาทิ ความน่ากลัวสยดสยองของภาพนรกภูมิ
2. ทำหน้าที่เสริมพระราชอำนาจ ไตรภูมิพระร่วงมีส่วนสำคัญยิ่งในการเสริม
พระราชอำนาจตามคติพราหมณ์ ให้ตั้งมั่นอยู่ได้โดยปราศจากข้อสงสัย หรือข้อโต้แย้ง
ใด ๆ ด้วยการผนวกความเชื่อทางพุทธศาสนา “บุญกรรม” เข้าไปอย่างกลมกลืน ในขณะที่
ที่อาณาจักรอื่นยังคงมี เทวราช สุโขทัยก็ก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง คือมี ธรรมราชา เป็นองค์แรก

¹ สมเกียรติ วันทะนะ. “ไตรภูมิพระร่วง : ดินก้อนเดียวในแผ่นดิน”. ใน ไตรภูมิพระร่วง :
อิทธิพลต่อสังคมไทย. 2526. หน้า 76.

² แหล่งเดิม.

³ แหล่งเดิม. หน้า 79.

⁴ แหล่งเดิม.

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

3. ส่งเสริมนโยบายขยายอาณาเขต โดยเฉพาะเรื่อง “จักรแก้ว” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์คู่บุญบารมีของจักรพรรดิราช เมื่อไปถึงที่ใดแล้วก็ถือได้ว่าปราบแผ่นดินนั้นได้สำเร็จ

4. บทบาทในการปลูกฝังอุดมการณ์ทางการเมือง (ซึ่งมีอิทธิพลข้ามยุคข้ามสมัยมาจนถึงปัจจุบัน) โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของอุดมการณ์ทางศาสนาและศีลธรรม อาทิเช่น สอนให้ประชาชนถือศีลห้า เพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้โดยปกติสุข สอนให้ทำความดี ทำบุญให้ทาน เพื่อให้สังคมมีการอุทหนุนเจือจางซึ่งกันและกัน”¹

1.4.5 สุพรรณิ กาญจนัญญัติ

สุพรรณิ กาญจนัญญัติ แสดงทัศนะต่อไตรภูมิพระร่วงว่าเป็นความรู้ปรัชญา มีวิธีการสอนศาสนาที่น่าสนใจ ดังนี้

“ไตรภูมิพระร่วงเป็นความรู้และความพยายามของคนสมัยก่อนในเรื่องสร้างโลก เรื่องกำเนิดของจักรวาล เรื่องภูมิศาสตร์ เรื่องตายแล้วไปไหน และเรื่องอื่น ๆ ที่ลึกลับซับซ้อนต่าง ๆ ที่ยังหาคำตอบได้ยาก ไตรภูมิใช้วิธีสอนศาสนาด้วยการพรรณนาความทุกข์ทรมานในนรก และพรรณนาความวิจิตรรื่นรมย์โดยพิสดารในสรวงสวรรค์ เพื่อคนจะได้มีใจทะเยอทะยานอยากไปอยู่ เป็นวิธีที่เห็นว่าจะถูกใจคนส่วนมากกว่าเรื่อง “นิพพาน” อันลึกซึ้งเกินความต้องการของสามัญชน ซึ่งคิดไปไม่ถึง”²

1.4.6 โชติ กัลยาณมิตร

โชติ กัลยาณมิตร แสดงทัศนะว่าไตรภูมิพระร่วงมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อสถาปัตยกรรมไทย ดังนี้

¹ สมเกียรติ วันทะนะ. “ไตรภูมิพระร่วง : ดินก้อนเดียวในแผ่นดิน”. ใน ไตรภูมิพระร่วง : อิทธิพลต่อสังคมไทย. 2526. หน้า 80-81.

² แหล่งเดิม. หน้า 76-77.

“ในความเห็นของผู้เขียน เราจะไม่พบแนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมไทย ใน เอกสารใดที่จะมีความสมบูรณ์ยิ่งไปกว่าที่ได้พบในไตรภูมิพระร่วง”¹

1.4.7 พระราชมุนี

พระราชมุนี (ประยูร ปยุตโต) แสดงความคิดเห็นต่อไตรภูมิพระร่วงว่า เจตนาของ ไตรภูมิพระร่วง คือ การบรรลุจุดตถภูมิ ว่า

“ถ้าจะดูให้ถ้วนความแล้ว ไตรภูมิก็ไม่ใช่แค่ไตรภูมิ แต่เป็นเรื่องจุดภูมิหรือภูมิ 4 คือ ไม่ใช่ เรื่องภูมิ 3 เท่านั้น แต่พูดถึงการที่จะพ้นไปจากภูมิ 3 ด้วย และเมื่อพ้นไปจากภูมิ 3 ก็เป็น ภูมิที่ 4 เป็นโลกุตระภูมิ... การที่ท่านพูดถึงโลกุตระภูมินี้ก็เป็นการแสดงถึงเป้าหมายของ หนังสือไตรภูมิว่าท่านผู้เรียบเรียงมีจุดมุ่งหมายอยู่ในพระทัยชัดเจนว่าจะนำผู้อ่าน หรือคนที่รับฟังคำสอนไปไหน คือ พูดเรื่องไตรภูมิให้เห็นคุณและโทษของไตรภูมิ เพื่อให้หลุด พ้นจากไตรภูมิ จะได้บรรลุถึงจุดตถภูมิ (ภูมิที่ 4) อันได้แก่โลกุตระภูมิ”²

2. แง่คิดจากไตรภูมิพระร่วง

แง่คิดจากไตรภูมิพระร่วงอาจประมวลได้เป็น 4 ด้าน คือ

2.1 แง่คิดด้านศิลปะการใช้ภาษา

ศิลปะการใช้ภาษาที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงอาจจำแนกได้เป็น 2 ด้าน คือ ด้านศิลปะ การใช้คำ และศิลปะการใช้สำนวน ดังนี้

2.1.1 ศิลปะการใช้คำ

ไตรภูมิพระร่วงเลือกใช้คำสัมผัส คำซ้ำ ซึ่งทำให้เกิดความอลังการทางภาษาขึ้น ดังนี้

¹ สมเกียรติ วันทะนะ. “ไตรภูมิพระร่วง : คินก้อนเดียวในแผ่นดิน”. ใน ไตรภูมิพระร่วง : อิทธิพลต่อสังคมไทย. 2526. หน้า 95.

² พระราชมุนี (ประยูร ปยุตโต). ไตรภูมิพระร่วง : อิทธิพลต่อสังคมไทย. 2526. หน้า 9.

(1) การใช้คำสัมผัส คือ ใช้คำที่มีเสียงสัมผัสคล้องจองกัน ซึ่งทำให้เกิดความไพเราะ เช่น

“เข่าบ่ห่อนจะรู้ทำข่มเหงเอาเงินเอาทองของแก้ว ลูกเมียแลข้าวไรโคนาหัวป่า คำที่ห้วยละหารธารน้ำเชิงเรือน เรือกสวนเผือกมัน หัวหลักหัวตอหัวล้อหัวเกวียน”

“เขามิรู้เบียดเบียนเรือชานาวาโคมหิงสา ช้างม้าเข้าไท สรรพสิ่งสินอันใดก็ดี เข่าบ่ห่อนรู้ว่าของคนของท่านดูเสมอกันสิ้นทุกแห่งแล”

(2) การใช้คำซ้ำ คือ ใช้คำซ้ำกัน ใช้คำคำเดียวกัน ซึ่งช่วยย้ำสิ่งที่กล่าวนั้นให้เด่นชัดยิ่งขึ้น และช่วยเสริมให้ภาษาไพเราะขึ้นด้วย เช่น

“เข่าบ่ห่อนจะรู้รียากัน เข่าบ่ห่อนจะรู้เสียด รู้ต่อรู้ค่าทอรู้ตัดกันแล”

“คนฝูงนั้นบ่มีดำ บ่มีสูง บ่มีพี บ่มีพอม ดูงามสมควรนัก”

“ฝูงผู้หญิงอันอยู่ในแผ่นดินนั้นงามทุกคน รูปทรงเขานั้นบ่มีดำบ่มีสูง บ่มีพีบ่มีพอม บ่มีขาวบ่มีดำ สีสมนุรณังงามดังทองอันสุกเหลืองเรื่องเป็นที่พึงใจฝูงชายทุกคนแล”

“พระรัศมีทั้ง 6 ประการนี้สลดอันเขียวงามยิ่งเขียว อันที่ขาวงามยิ่งขาว อันที่เหลืองงามยิ่งเหลือง อันที่แดงงามยิ่งแดง อันที่แดงอ่อนงามยิ่งแดงอ่อน อันที่พรายเรื่องดังดาวประกายพริก พระรัศมีทั้ง 6 ประการออกแต่องค์พระพุทธเจ้าแล้วกลับกลอกจวดเจวียนเวียนไปมาแล พระรัศมีทั้งหลายเหล่านั้นห่อนรู้เศร้ารู้หมอง ลางอันก็ก่อง ลางอันก็รายไป ลางอันก็ว่ามา ลางอันหนา ลางอันน้อย ลางอันห้อย ลางอันไหลไป ลางอันอยู่ ลางอันเป็นหมู่ ลางอันเป็นด้ว ลางอันเป็นลมล่อม ลางอันค้อมลงดิน ลางอันขึ้นไปเมืองฟ้า ลางอันไปหน้า ลางอันไปหลัง ประนังกันออกแล”

2.1.2. ศิลปะการใช้สำนวน

ไตรภูมิพระร่วงเลือกใช้สำนวนบางลักษณะ คือ อุปมา อธิพจน์ สัญลักษณ์ ซึ่งทำให้ภาษาอลังการ และมีพลังขึ้น ดังนี้

(1) การใช้อุปมา คือ ใช้การเปรียบเทียบโดยนำของสองสิ่งมาเปรียบเทียบกัน โดยมีคำเปรียบเทียบที่แปลความหมายได้ว่าเหมือน หรือคล้ายหรือเท่าปรากฏชัดเจน ซึ่งทำให้ผู้อ่านเข้าใจสิ่งนั้นชัดเจนขึ้น เช่น

“ท่านมิได้ให้ความผิแก่คนแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งเลย แลมากล่าวร้ายแก่ท่านดุจดั่งเอาหอมมาแทงหัวใจท่านให้ได้ความเจ็บอาย”

“ฝูงยมบาลเอาคีมคาบลิ้นเขาชักออกแล้วเขาเอาเบ็ดเกี่ยวลิ้นเขา ลำเบ็ดนั้นใหญ่เท่าลำตาล เทียรย่อมหลักแดงลูกบมมีเหือดสักเมื่อ”

“ดอกบัว 5 สิ่งบานอยู่ดูตระการทุกแห่ง ดอกบัวหลวงดวงใหญ่เท่ากงเกวียนผิเมื่อน้ำสะท้อนไหวไปมาดูงามหนักหนาดังสร้างแต่งไว้นั้นแล”

“แลว่ายังมีหญ้าสิ่งหนึ่งชื่อว่าฉัพพัการัทธ เป็นขึ้นในแผ่นดินนั้นแลเห็นเขียวงามต่างามนักดังแว่นกยุง แลละเอียดอ่อนดังฟูกดังสำลีแลสูงชันพื้นดิน 4 นิ้ว แลน้ำนั้นใสเย็นสะอาดกินหวานซาชะ ท่าน้ำนั้นดูงามเทียรย่อมเงินทองแลแก้วสัตตพิรรัตนะไหลเรียงเพียงเสมอฝั่งกาकिनบมมีพักกัม”

(2) การใช้อุปพจน์ คือ ใช้การกล่าวเกินจริงเพื่อทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่สิ่งนั้นเป็นจริง เช่น

“พระอาทิตย์แลพระจันทร์ เอาทั้งราษีวิถิราษีเดือนเวียนปทักษิณพระสุเมรุราชบ่หอนกลาดกันเท่าเส้นผมเลยสักคาบ”

“อันว่านิพพานสมบัตินี้สนุกน้สุขเกษมหนักหนาหาที่จะปานมิได้เลย สมบัติอินทร์พรหมทั้งหลายก็ดี ถ้าเอามาเปรียบด้วยสมบัตินิพพานนั้น ประคองหึ่งห้อยเปรียบด้วยพระจันทร์ ถ้ามีดั่งนั้นคุณน้ำอันดีอยู่ปลายผมแลมาเปรียบด้วยน้ำมหาสมุทรอันลึกได้ 84000 โยชน์ ผิมิดังนั้นคุณเอาคินรุสิน้มาเปรียบด้วยเขาพระสุเมรุ จักรรัตนวรอันประเสริฐแห่งนิพพานนั้นบมมีถ้วนเลย”

“เปรตกลางจำพวกยืนได้ 100 ปีกลางจำพวกยืนได้ 1,000 ปี กลางจำพวกยืนชั่วพุทธันดรกัลป์”

(3) การใช้บุคคลาธิษฐาน คือ การกำหนดให้ธรรมชาติมีความรู้สึกนึกคิด มีวิญญาน เช่นเดียวกับมนุษย์ ซึ่งทำให้การสื่อสารนั้นกระทบอารมณ์ยิ่งขึ้น เช่น

“ดูกรรมมีอันเขียว แลท่านจงหยุดอยู่ดูถามท่านดูดังฤแลท่านไปก่อนดู เพื่อกำเนิดเกิดบุญสมภารแห่งท่านเป็นดังฤ อันว่าพระรัศมีสีเขียวนี้กระทำดังเหยวแลแปรขานว่าดังนี้ อันว่าดูนี้ใ้บุญเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเรายังเป็นพระโพธิสัตว์อันทรงพระนามชื่อพระเจ้าสีพีราช วันนั้นใ้ท่านควักพระเนตรออกให้เป็นทานแก่พระอินทร์ อันนฤมิตเป็นพราหมณ์มาขอวันนั้น ด้วยเคชะพระสมภารบารมีดังนี้ก็เกิดพระรัศมีมีพรรณเขียว แลดูจึงนำหน้าท่านทั้งหลายไปก่อนเพื่อดังนี้แล”

2.2 แ่คิดด้านปรัชญา

ไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงปรัชญา คือ ทศนะอันลึกซึ้งหลายประการ เช่น

2.2.1 ชีวิตและสรรพสิ่งล้วนเป็นอนิจจัง คือ ไม่เที่ยง ไม่คงที่ ไม่คงตัว ต้องแตกดับ เช่น

“ฝูงสัตว์ทั้งหลายอันเกิดในไตรภพนี้ แม้นว่ามียศศักดิ์สมบัติก็ดี คือตั้งว่าพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นก็ดี ดังพระอินทร์เจ้าไตรศรีษย์พิภพก็ดี ดังพระพรหมก็ดีทั้งนี้บ่ห่อนยืนอยู่มั่นคงในยศศักดิ์สมบัตินี้ได้เลยสักคาบ เทียรย่อมนิบายรู้ตายรู้จากรู้พลัดพราก จากสมบัตินั้นแล”

“อย่าว่าแต่สัตว์อันมีใจแลบมิรู้หายเลย จะเริ่มตั้งว่าแผ่นดินแลภูเขาแลน้ำแลถ้าเถื่อนทั้งหลาย อันมีแต่อนิโกครูปแลหาจิตบมิได้ดังนี้ก็ดี สียงว่ารู้นิบายแลบมิเที่ยงบมิแท้สักอันเลย”

“อันว่าแผ่นดินก็ดีแม่น้ำก็ดีภูเขาก็ดีฝูงไม้ไ้อันมีพรรณใหญ่แลงาม ดังกล่าวมานี้แล อันว่าหาจิตแลหาชีวิตบมิได้ดังนี้ก็ดี เท่าว่ามีแต่อนิโกครูป 8 อัน คือ ปรถวี อาปเตชวาย วัฒนคันธรสโอชา ก็ยังว่าถึงนี้อันรู้นิบายบ่ห่อนตั้งอยู่มั่นคงตรงเที่ยงได้เลยแล”

2.2.2 นิพพานคือความพ้นจากวัฏสงสาร พ้นจากทุกข์ เช่น

“แม้จนถึงว่าพระญาณหาจักรพรรดิราชาองค์ผู้มีบุญแล้วสิปราบได้ทั้ง 4 แผ่นดินครั้งนี้ไฉนยังว่ารู้ถึงแก่ทิวคดแล้วแล้วยังมีตั้งอยู่มั่นคงได้ ยังรู้ไหวไปมาในสงสารนี้ไฉนไปบ่มีพ้นความทุกข์ในสังสารวัฏนี้ เมื่อใดได้ถึงแก่นฤพานแล้วไฉนจึงพ้นจากทุกข์ทั้งหลายในสงสารนี้”

2.2.3 นิพพาน (ความพ้นทุกข์) เป็นสิ่งที่ดีที่สุด เช่น

“ดูกรสัปบุรุษทั้งหลายเร่งพิจารณาเห็นซึ่งอนิจจังสังขารสุภาพนี้แล ระลึกตริกเอาใจใส่เร่งกระทำบุญให้ทานรักษาศีลเมตตาทาวนาเอาอาตมไปสู่อมตยมหานครนิพพานนั้น อันปราศจากทุกข์ ปราศจากโศก ปราศจากโรคแลภัยบ่มีไข้บ่มีเจ็บ แลบ่มีรู้เฒ่าบ่มีรู้แก่บ่มีรู้ตายบ่มีรู้ฉิบหาย ความสบายรอดได้จอกที่นิพพาน อันสนุกนี่ยุขसानต์ยืนยงมั่นคงตรงเที่ยงแต่สถานนิพพานนี้คือดีทุกเมื่อแล”

“อันว่านิพพานสมบัตินี้สนุกนี่ยุขเกษมหนักหนาหาที่จะปานมิได้เลย”

“สมบัติในนิพพานนั้นสุขจะพ้นประมาณแล้วหาอันจะเปรียบมิได้ บ่มีรู้เป็นอาพาธพยาธิสิ่งใด มีรู้เฒ่าบ่มีรู้แก่บ่มีรู้ตายบ่มีรู้ฉิบหาย บ่มีรู้พลัดพรากจากกันสักอัน สมบัติยิ่งมนุษย์โลกย์แลเทวโลกย์พรหมโลกย์”

2.2.4 มนุษย์ปรารถนาเบญจกามคุณ (รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส) อันประณีต เช่น

“อันว่านางแก้วนั้นโสคนิมิตำบมิสูงพองามพอดี สมควรถูกเนื้อจำเริญใจฝูงคนทั้งหลายแลมีฉวีวรรณเกลาเกลี้ยงหมคไสงามหนักหนา มาตราว่าละอองธุลีผงน้อยหนึ่งจะติดแปดกายนั้นก็บ่มีเลย คุจดั่งดอกบัวแลอุกน้ำนั้นแล ในกายนางแก้วนั้นมีลักษณะอันอุดมถ้วนทุกแห่ง งามพึงใจคนทั้งหลายทุกคนในเมืองมนุษย์เรานี้แล”

“ตัวนางแก้วนั้นหอมดังแก่นจันทร์กฤษณาอันบดแล้ว แลปรุงด้วยคันธรสอันหอมทั้งห้าประการ แลหอมฟุ้งอยู่หนักหนาทุกเมื่อแล”

“เมื่อแลนางแก้วเจราจก็ดีหัวร่อก็คิกกลิ่นปากนางแก้วนั้นหอมฟุ้งออกดังกลิ่นดอกบัวอันชื่อว่านิลublแดงกลนี้เมื่อยามบานอยู่นั้น อันว่ากลิ่นปากแห่งนางแก้วนี้หอมอยู่ดังนี้ทุกเมื่อแล”

“เมื่อตัวพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นเย็นแลหนาวใส่ตัวนางแก้วนั้นอุ่น เมื่อใดตัวพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นร้อนใส่ตัวนางแก้วนั้นเย็น”

2.2.5 มนุษย์ปุถุชนย่อมนว่ายเวียนวนอยู่ในภูมิ 3 (กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ)

เช่น

“อันว่าสัตว์ทั้งหลายย่อมจะเวียนวนไปมาและเกิดในภูมิ 3 อันนี้แล อันใดแลชื่อ 3 อันนั้นเล่าอนึ่งชื่อว่ากามภูมิ อนึ่งชื่อว่ารูปภูมิ อนึ่งชื่อว่าอรูปภูมิ”

“อันว่าพระอินทร์ก็ดี พรหมก็ดี ครั้นถึงเมื่อสิ้นแก่อายุแล้วก็เที่ยวร่อมท่องเที่ยวเวียนไปมาในไตรภพนี้บ่มีรู้แล้วเลยสักคาบ”

2.2.6 มนุษย์ทำกรรมใดไว้ย่อมได้รับผลของกรรมนั้นทำดีได้ดี

ทำชั่วได้ชั่ว เช่น

“พระญามราชนั้นทรงธรรมนักหนาพิจารณาถ้อยความอันใด ๆ และบังคับใจทักและจำเลยนั้นด้วยสังข์ชื่อเลขอบธรรมทุกอันทุกเมื่อ”

“ผู้กระทำบุญก็ได้กระทำบาปก็ได้กระทำ เทพยคานั้นจะชกบุญและบาปนั้นมาคู่ทั้งสองฝ่าย ๆ ไหนก็ไปฝ่ายนั้น แล้วแม้ว่าบุญหนักแลไปสวรรค์ก็ดี เมื่อภายหลังยังจะมาใช้บาปคนนั้นเล่าบ่มีอย่าเลย ส่วนผู้บาปหนักและไปนรกก่อนแล เมื่อภายหลังนั้นจึงจะได้เสวยบุญแห่งคนนั้นบ่มีอย่าเลย อันว่าคนผู้กระทำบุญกระทำบาปเสมอกันนั้นได้ พระญามราชและเทพยดาถือบาปขึ้นนั้นบังคับให้เป็นยมราชเป็นยมบาล 15 วัน มีสมบัติทิพยคฤหาศ และตคนรก 15 วัน นั้นต่อสิ้นบาปมันนั้นแล้ว”

“คนผู้ใดเกิดมาและมีรู้จักความบุญและมีรู้จักคุณพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ และมีได้ให้ทานตระหนี่ถึงทรัพย์ และเมื่อท่านจะอวยทานน้ำมันห้ามปรามท่าน หนึ่งมันมีรู้จักพื้รักน้อง บ่มีรู้เอ็นดูกรุณา เทียรยอมฆ่าสัตว์อันรู้ตึงและลักเอาสินท่านอันท่านเจ้าสินมิได้ให้แก่ตน มันทำชั่วด้วยเมียมท่านและลอบรักท่านผู้อื่น และเจรจาและและลู่ล่ายมักกล่าวความร้ายส่อเสียดเบียดเบียนท่าน กล่าวความสะประมาทท่าน และกล่าวความหยาบซ้ากล้าแข็งให้ท่านขาดเนื้อผิใจ ให้ท่านได้ความเจ็บอาย และกล่าวมุสาวาทโกลธอันมิได้เป็นประโยชน์เป็นติรัจฉานกถา และมักกินเหล่าเมามาย และมีได้ย่ำเกรงผู้เฒ่าผู้แก่สมณะพราหมณาจารย์ อันว่าคนผู้กระทำร้ายฉันนี้ไ้ครั้นว่าตายไปก็ไ้ไปเกิดในนรกอันใหญ่ 8 อันนั้นแล”

2.3 แก่คิดด้านความเชื่อ

ไตรภูมิพระร่วงบันทึกความเชื่อของสังคมไทยในสมัยสุโขทัยไว้หลายประการ คือ

2.3.1 ความเชื่อเรื่องพระศรีอาริย์

มีความเชื่อว่าพระศรีอาริย์จะมาตรัสรู้และประกาศพระศาสนาในกาลภาคหน้า เช่น

“ผู้ใดจะปรารถนาถึงทิพยสมบัติปิตตโมกขนิพพานให้สดับนิฟังพระไตรภูมิภคานี้ ด้วยทำนุบำรุงด้วยใจสัทธา อย่าไ้ประมาทสักอันไ้ จะไ้พบไ้ไ้หวไ้ไ้ฟังธรรมแต่พระศรีอาริย์เจ้าอันเสด็จอุบัติในอนาคตกาลนั้นแล”

“ผู้ใดจักปรารถนาสวรรค์นิพพาน จงสดับนิฟังไตรภูมิภคาคด้วยทำนุบำรุง อย่าไ้ประมาทสักอันคั้งนี้ จึงจะไ้พบพระศรีอาริย์โมตรีเจ้า เมื่อจะลงมาตรัสแก่สัพพะปัญญคุณญาณในโลกนี้แล”

2.3.2 ความเชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรม

มีความเชื่อว่าทำกรรมเช่นไรย่อมไ้รับผลเช่นนั้น ทำดีไ้ดี ทำชั่วไ้ชั่ว (ทำดีไ้ขึ้นสวรรค์ ทำชั่วไ้ตกนรก) เช่น

(1) ทำกรรมเช่นไรย่อมได้รับผลเช่นนั้น เช่น

“ผู้ 4 อันเป็นยมบาลนั้น เมื่ออยู่เมืองคนบาปเขาก็ได้ทำ บุญเขาก็ได้ทำปางเมื่อตายก็ได้ไป เกิดในนรกนั้น 15 วัน และมียมบาลผู้อื่นมาฆ่าฟัน พุ่งแทงกว่าจะถ้วน 15 วันนั้นแล้วจึง คืบมาเป็นยมบาล 15 วัน เวียนไปเล่าเวียนมาเล่าดังนี้หึ่งนานนัก”

(2) ทำดีได้ขึ้นสวรรค์ (ทำดีได้ดี) เช่น

“ผู้ใดแลจะปรารถนาไปเกิดในเมืองสวรรค์ใ้้อย่าได้ประมาทลืมนคน ควรเร่งขวน ขวายกระทำกุศลบุญธรรมให้ทานรักษาศีล เมตตาภาวนา อุปฐากรักษาศีล บิдамารดา ผู้ เฒ่าผู้แก่ ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ แลสมณพราหมณ์ผู้มีศีล ใ้ก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์แล”

(3) ทำชั่วต้องตกนรก (ทำชั่วได้ชั่ว) เช่น

“ผีแลผู้ใดแลกระทำปรทารกรรมใ้ จะไปตกนรกสิมพลีวัน ไม้จ้วนั้นเป็นเหล็ก แลหนาม นั้นยาวยอมเหล็กแหลมคมนัก แลมีเปลวไฟลุกอยู่บ่มิรู้เหือดแล มีฝูงยมบาลถือหอกทิ่มแทงขับให้ขึ้นให้ลงทนทุกข์เวทนาอยู่หึ่งนานนัก ครั้นว่าพ้นจากนรกขึ้นมาเป็นสระสเจ เทินเป็นกระเทยได้พันชาติ”

“อนึ่งอันว่าความมุสาวาทคือว่าหากำบมิได้แลกล่าวนั้นสู่เจ้าทั้งหลายอย่าควรกล่าว ถ้าแล ว่าผู้ใดกล่าวคำมุสาวาทใ้ผู้นั้นแลจะตกนรก แลมีฝูงยมบาลทั้งหลายหากกระทำให้ทนทุกข์เวทนาหึ่งนานนักหนา”

2.3.3 ความเชื่อเรื่องนรก

มีความเชื่อว่านรกเป็นสถานที่ลงโทษคนทำชั่ว เป็นสถานที่น่าหวาดกลัว เต็มไปด้วย การทรมาน เช่น

“นรกบ่าวถัดนั้นอันคำรบ 15 ชื่อ โลหสิมพลีนรกฝูงคนอันทำชู้ด้วยเมียท่านก็ตี และผู้หญิง อันมีตัวแล้วแลทำชู้จากตัวก็ตี คนฝูงนั้นตายไปเกิดในนรกนั้น ๆ มีป่าไม้จ้ป่า 1 หลายคั่น นัก แลคั่นจ้วนั้นสูงได้แลโยชน์ แลหนามจ้วนั้นเทียรยอมเหล็กแดงเป็นเปลวลุกอยู่ แล หนามจ้วนั้นยาวได้ 16 นิ้วมือ เป็นเปลวไฟลุกอยู่บ่หอนจะรู้ดับสักคาบแล ในนรกนั้นเทียร ย่อมฝูงหญิงฝูงชายหลายคน แลคนฝูงนั้นเขาได้รักใคร่กันดังกล่าวมาคูก่อนนั้นแล ลาง

คาบผู้หญิงอยู่บนปลายจิวผู้ชายอยู่ภายใต้ ผงยมบาลเขาก็เอาหอกคาบแหลนหลาวอันคม เทียรยอมเหล็กแดงแทงดินชายผู้นั้น จำให้ขึ้นไปหาผู้หญิงซึ่งของสูอันอยู่บนปลายจิวโพ้น เรือย้อยอยู่ แลผงผู้ชายทนเจ็บมิได้จึงปีนขึ้นไปบนต้นจิวนั้น ครั้นว่าขึ้นไปไ้หนามจิวนั้น บาดตัวเขาเขาดทุกแห่งเป็นเปลวไฟไหม้ตนเขา ๆ อดมิได้จึงบ้ายหัวลงมา ผงยมบาลก็เอา หอกแทงซ้ำเล่า ร้องว่าสูเร่งไปหาผู้ซึ่งอยู่บนปลายจิวโพ้นสูจะลงมาเหยียดไคเล่า เขาคเจ็บ บมิได้ เขาเถียงยมบาลว่า คูมิขึ้นไปเขาก็มิขึ้นไป แลหนามจิวบาดทั่วทั้งตัวเขา ๆ เจ็บปวด หนักหนา คังเขาจะขาดใจตาย แลเขากลับผงยมบาลเขาจึงขึ้นไปถึงปลายจิวนั้น ครั้นจะ ไกลถึงผู้หญิงนั้นไ้ก็แลเห็นผู้หญิงนั้นกลับลงมาอยู่ภายใต้เล่า ยมบาลห่มุ่ 1 แทงดิน ผู้หญิงให้ขึ้นไปหาผู้ชายผู้เป็นสูอันอยู่ปลายจิวนั้นเล่า แลว่าเมื่อเขาขึ้นเขาลงหากัน คังนั้น หลายคาบหลายครา ถ้าบาคหนักหนาแล”

2.3.4 ความเชื่อเรื่องต้นกัลปพฤกษ์

มีความเชื่อว่าต้นกัลปพฤกษ์เป็นต้นไม้สารพัดนึก สามารถคลบ้นกาลทุกสิ่งที่มีมนุษย์ ปรารถนาได้ เช่น

“แลในแผ่นดินอุตรกुरुทวีปนั้นมีต้นกัลปพฤกษ์ต้นหนึ่ง โดยสูงได้ 100 โยชน์ โดยกว้างได้ 100 โยชน์ โดยรอบบริเวณมณฑลได้ 300 โยชน์ แลต้นกัลปพฤกษ์นั้นผู้ใดจะปรารถนาหา ทุนทรัพย์สรรพเหตุอันใด ๆ ก็ดี ย่อมได้สำเร็จในต้นไม้ต้นนั้นทุกประการแล ถ้าแลคนผู้ใด ปรารถนาจะใคร่ได้เงินแลทองของแก้ว แลเครื่องประดับนี้ทั้งหลาย เป็นต้นว่าเสื้อสร้อย สนิมพิมพารณ์ก็ดี แลผ้าผ่อนท่อนแพรพรรณสิ่งใด ๆ ก็ดี แลข้าวน้ำโภชนาหารของกิน สิ่งใดก็ดี ก็ย่อมบังเกิดปรากฏขึ้นแต่คำขอต้นกัลปพฤกษ์นั้น ก็ให้สำเร็จความปรารถนาแก่ ชนทั้งหลายแล”

2.3.5 ความเชื่อเรื่องอัศจรรย์

มีความเชื่อว่าบังเกิดอัศจรรย์เมื่อพระ โพธิสัตว์มาอุบัติ เช่น

“เมื่อพระ โพธิสัตว์เสด็จลงมาเอาปฏิสนธิเมื่อธสมภพก็ดี แผ่นดินไหวได้แลหมื่นจักรวาล ทั่วทั้งน้ำอันชูแผ่นดินก็ไหว ทั่วทั้งน้ำสมุทรก็ฟุ้งฟองเขาพระสุเมรุราชก็ทรงอยู่บมิได้ ก็หวั่น ไหวด้วยบุญสมภารพระ โพธิสัตว์เจ้าผู้มาตรัสเป็นพระพุทธเจ้า นั่นแล”

2.4 แง่คิดด้านสังคม

ไตรภูมิพระร่วงบันทึกแง่คิดด้านสังคมที่น่าสนใจบางประการ คือ

2.4.1 ลักษณะของสังคมที่มีความสุข

ไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงลักษณะของสังคมที่มีความสุขไว้หลายประการ คือ

(1) คนในสังคมมีอายุยืนและยึดมั่นในคุณธรรม เช่น

“อันว่าฝูงคนอันอยู่ในอุตรกुरुทวีปนั้นอายุเขายืนได้ 1000 ปีจึงตายแล แลอายุคนทั้ง 3 ทวีป นั้นบ่ห่อนจะรู้ขึ้นรู้ลงเลยสังคาบ เพราะว่าเขานั้นอยู่ในปัญญาศีลทุกเมื่อมิได้ขาด เขาบ่ห่อน จะรู้ฆ่าสัตว์ตัวเป็นให้จำตาย เขาบ่ห่อนจะรู้ลักเอาทรัพย์สินทานมากก็คินน้อยก็คิ อันเจ้าของ มิได้ให้ เขาบ่ห่อนจะรู้ลักเอา อนึ่งเขาบ่ห่อนจะรู้ทำชู้ด้วยเมียท่านผู้อื่นส่วนว่าผู้หญิง เล่าเขาก็บ่ห่อนจะรู้ทำชู้ด้วยผัวท่านแล ผู้อื่นแลเขาบ่ห่อนจะรู้ทำชู้จากผัวของตน อนึ่งเขาบ่ ห่อนจะรู้เจรจามุสาวาทและเขาบ่ห่อนจะรู้เสพยาสุรายาเมา แลเขารู้ยารู้เกรงผู้เฒ่าผู้แก่แล พ่อแม่ของเขา ๆ รู้รักพี่รักน้องเขาเขา ๆ ก็ใจอ่อนใจจอด เขารู้เอ็นดูกรุณาแก่กัน”

(2) สภาพแวดล้อมดีสวยงาม เช่น

“แลแผ่นดินเขานั้นราบเคียงเสมอกันดูงามนั้กหนา แลว่าหาที่ราบที่ลุ่มขุบที่เทงมิได้แลมิ ต้นไม้ทุกสิ่งทุกพรรณ แลมีกิ่งดาสาขางามคิมิค่าคบบมั่งคั่งดั่งแกลิ่งทำไว้”

(3) เป็นสังคมที่ปราศจากภัยทั้งจากการทำมาหากินสัตว์ร้ายและธรรมชาติ

เช่น

“แลคนชาวอุตรกुरुทวีปนั้นหาความกลัวบ่มิได้ด้วยจะทำไรไถนาค้าขายวายล่องทำมาหา กินคั้งนั้นเลยสังคาบ... แลมิมีใหญ่ข่าวแลรินร่านหานยุง แลงูเงี้ยวเขี้ยวขอทั้งหลายเลยแล สรรพสัตว์อันมีพิษ บ่ห่อนจะรู้ทำร้ายแก่เขาเลยทั้งลมแลฝนก็บ่ห่อนจะทำร้ายแก่เขา”

(4) คนในสังคมมีสุขภาพดี มีกำลังวังชามีรูปร่างสวยงาม เช่น

“คนฝูงนั้นเรียวแรงอยู่ชั่วค่นแต่หนุ่มถึงเฒ่าบมิรู้ถอยกำลังเลย... คนฝูงนั้นบมิต่ำบมิสูง บมิพิบมิพอม ดูงามสมควรนั้ก”

(5) เป็นสังคมที่มีเครื่องอำนวยความสะดวกสบาย เช่น

“ในแผ่นดินอุตรกुरुณั้ยังมีศิลาสิ่งหนึ่งชื่อโชติปราสาท คนทั้งหลายฝูงนั้นเอาข้าวสารนั้น มาใส่หม้อทองอันเรืองงามคังแสงไฟจึงยกไปตั้งลงเหนือศิลา อันชื่อว่าโชติปราสาท บัดใจหนึ่งก็ลุกขึ้นแต่ก้อนศิลา อันชื่อว่าโชติปราสาทนั้น ครั้นว่าข้าวนั้นสุกแล้วไฟนั้นดับไปเองแล”

(6) เป็นสังคมที่เป็นสังคมสาธารณะทุกคน เป็นเจ้าของต้องรับผิดชอบแม้การเลี้ยงทารก เช่น

“แลแม่นั้นมิได้อยู่ตัวลูกอ่อนนั้นเลย แม่นั้นก็คืนไปยังที่อยู่คู่ที่กินของเขานั้นแล จึงผู้คน ผู้หญิงก็ดี ผู้ชายก็ดี คนทั้งหลายนั้นเดินไปมากล้ากลาย ครั้นว่าแลเห็นลูกอ่อนนอนหงายอยู่ดั่งนั้น เทียรย่อมนั้นมือ เขาป้อนข้าวไปในปากลูกอ่อนนั้น ด้วยบุญของลูกอ่อนนั้นก็บังเกิดเป็นน้ำนมไหลออกมาแต่ปลายนิ้วมือเขาก็ไหลเข้าไปในคอลูกอ่อนนั้น หากเป็นข้าวกล้วยอ้อยของกินบำเรอลูกอ่อนนั้นทุกวัน ๆ ครั้นว่าหลายเดือนแล้วลูกอ่อนนั้นใหญ่รู้เดินไปมาได้แล้วได้ ถ้าว่าลูกอ่อนนั้นเป็นผู้หญิงก็ไปอยู่ด้วยเพื่อนเด็กผู้หญิงทั้งหลาย ถ้าว่าเด็กลูกอ่อนนั้นเป็นผู้ชายได้ก็ไปอยู่ด้วยฝูงเด็กผู้ชายทั้งหลายนั้นแล ลูกด้าเขานั้นหากใหญ่กลางบ้าน ลูกก็มีรู้จักแม่ ๆ ก็มีรู้จักลูก ถ้อยที่ถ้อยมีรู้จักกัน”

2.4.2 ลักษณะและคุณสมบัติของผู้ปกครอง

ไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงลักษณะและคุณสมบัติของผู้ปกครองไว้บางประการ ดังนี้

(1) เป็นผู้มิบุญเคยสร้างบุญมาก่อน เช่น

“สัตว์ทั้งหลายนี้ยากที่จะเกิดมาเป็นคน ครั้นว่าเกิดมาได้เป็นท้าวเป็นพระยาดังชาวเจ้าทั้งหลายนี้ย่อมมีบุญสมภารมากแล้ว”

“อันว่าชาวเจ้าทั้งหลายเกิดมาแลได้เป็นท้าว เป็นพระยาดังนี้ได้... สุนัขเจ้าทั้งหลายเทียรย่อมนได้ทำบุญแลกรรม แลทำกุศลมาแต่ก่อนโพ้น”

(2) เป็นผู้มีความยุติธรรมไม่เลือกที่รักมักที่ชัง เช่น

“จงรักลูกเจ้าเหง้าขุนทมนายไพร่ฟ้าข้าไทยทั้งหลายอย่าได้เลือกที่รักมักที่ชัง แลจงรัก
เขาจงเสมอกันแล”

(3) เป็นผู้ใฝ่ธรรมชกถามสนทนาธรรมกับบัณฑิต เช่น

“อนึ่งให้เลี้ยงครูรักษาสมณพราหมณ์แลนักปราชญ์ราชบัณฑิตยผู้รู้ธรรม ๆ มานั้น ให้นั่งอยู่
ที่สูง ๆ แล้วจึงถามถึงธรรมอันประเสริฐนั้นแล”

2.4.3 คุณธรรมของผู้ปกครอง

นอกจากจะกล่าวถึงลักษณะและคุณสมบัติบางประการของผู้ปกครองแล้ว ไตรภูมิพระ
ร่วงยังกล่าวถึงคุณธรรมของผู้ปกครองบางประการ คือ

(1) เก็บภาษีอย่างเป็นธรรม เช่น

“ดูกรชาวเจ้าท้าวพระญาทั้งหลายประการหนึ่งด้วยไพร่ฟ้าไทยราษฎรทั้งหลาย ทำไร่นา
นากินในแผ่นดินเรา นี้ เมื่อได้ข้าวนั้นเป็นรวงใส่ให้ผู้ตีเจิญใจชื่อนั้นไปคูปันค่าโดยอุดม
เทียบนั้น แลกระทำข้าวเปลือกนั้นเป็น 10 ส่วน แลเอาเป็นหลวงนั้นแต่ส่วน 1 แล 9 ส่วน
นั้นให้แก่เขาแล มิแลดูเห็นว่าเขามีได้ข้าวนั้น ใส่มิควรเอาแก่เขา”

(2) รู้จักสงเคราะห์แบ่งปันแก่ไพร่ฟ้า เช่น

“อนึ่งควรให้ข้าวสักส่วนแก่ไพร่ แลทแกล้วทหารทั้งหลาย พอเขากินใส่อย่าให้เขาอดเขา
อยาก”

(3) ใช้งานใช้แรงแต่พอควรเหมาะสม เช่น

“มิว่าจะใช้เขากระทำการอันใด ๆ ใส้ให้ใช้เขา แต่พอบังควรแล อย่าให้เขานักหนาให้ล้า
เหลือใจ มิผู้ใดแต่่าแก่ใส้ผู้นั้นบมิควรใช้เขาเลย ปล่อยตามเขาไปตามใจเขาแล”

(4) ให้ทุนการค้าแก่พ่อค้า เช่น

“อนึ่งไพร่ฟ้าข้าไทยทั้งหลายอยู่แวนแคว้นแดนดินเมืองเรา มิแลว่าเขาจะไปค้าขายกินก็ดี

แล้วว่าเขาหาทุนบ่มีได้ แลเขามาหาขอเราผู้เป็นเจ้านาย แลขอกู้เงินทองไปเป็นทุนค้าขาย กินคังนั้น เราผู้เป็นท้าวพระญาติควรปลดเงินทองในท้องพระคลังนั้นให้แก่เขา แลว่าเขาเอาไปมากน้อยเท่าใดก็ดี ให้ตราเป็นบาญชีไว้แต่ต้น ๆ ปีได้ เราผู้เป็นไทยมิควรเอาเป็นคอกเป็นปลาแก่เขาเลย ควรเรียกเอาเท่าแต่ทุนเท่านั้นแลกิน แลภาษี แลคอกนั้นอย่าเอาของเขาเลย”

(5) ไม่ตระหนี่ทรัพย์ เช่น

“อนึ่งผู้เป็นท้าวเป็นพระญาติควรให้ทรัพย์สิ่งสินแก่ลูกเมียชาวแม่ชาวเจ้าผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งหลาย เพื่อเป็นเสบียงเลี้ยงเขากินอยู่เป็นกำลัง เป็นเครื่องแต่งแ่งแผ่นดินนั้นควรให้แก่เขา ๆ จึงเต็มใจแล เราผู้เป็นท้าวพระญาติอย่าควรคิดเสียดายทรัพย์นั้น ๆ เลย”

(6) ตำรวมวาจาตำรวมความยินดี เช่น

“อนึ่งเมื่อเรานั่งอยู่ใต้เมื่อแลลูกขุนทั้งปวงเข้าเฝ้านั้น ผู้เป็นท้าวพระญาติแม้จะพิพาทเจรจาสิ่งใดก็ดีอย่าเจรจามาก แม้จะยิ้มแย้มด้วยสิ่งใดอย่ายิ้มแย้มมากแต่พอประมาณเถิด เร่งรำพึงถึงความชอบอย่าได้ประมาทลืมตนเลย”

(7) ตัดสินคดีอย่างเป็นธรรม เช่น

“แม้จะบังคับถ้อยความของไพร่ฟ้าข้าไทยทั้งหลายได้ อย่าได้ว่าโพน ๆ ว่าพี ๆ ค่าตีกันบังคับถ้อยความนั้นให้ถูกถ้วน โดยธรรมพิจารณารูปความนั้น แต่ต้นจนจบปลาให้ตลอดรอดแล้ว จึงบังคับด้วยใจอันซื่ออันตรงนั้น ๆ แล”

3. สรุป

ไตรภูมิพระร่วงเป็นพระนิพนธ์ของพระญาติไทยนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาคนแรก ๆ ของสังคมไทย ไตรภูมิพระร่วงเป็นวรรณคดีที่มีลักษณะเด่นหลายประการ เช่น เป็นวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาเรื่องแรกของสังคมไทย เป็นวรรณคดีที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด และศิลปวัฒนธรรมไทยสูง เป็นวรรณคดีที่อุดมด้วยความรู้ เช่น ความรู้เรื่องการกำหนดเวลา ความรู้เรื่องการแบ่งประเภทของบุตร ความรู้เรื่องนกกกรวิก ความรู้เรื่องเทพ เป็นต้น ไตรภูมิพระร่วงเป็นวรรณคดีที่อุดมด้วยแง่คิดซึ่งอาจจะประมวลได้เป็น 4 ด้าน คือ ด้านศิลปะการใช้ภาษา

ไตรภูมิพระร่วงเลือกใช้คำและสำนวนที่ก่อให้เกิดความงามทางภาษาหลายลักษณะ เช่น การใช้คำสัมผัสการใช้คำซ้ำ การใช้อุปมา การใช้อุปลักษณ์ การใช้อิพจน์ ฯลฯ ด้านปรัชญา ไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงปรัชญาหลายประการ เช่น ชีวิตและสรรพสิ่งล้วนเป็นอนิจจัง นิพพานคือความพ้นจากวัฏสงสาร นิพพานเป็นสิ่งที่ดีที่สุด ฯลฯ ด้านความเชื่อ ไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงความเชื่อไว้หลายประการ เช่น ความเชื่อเรื่องพระศรีอารีย์ ความเชื่อเรื่องกรรม และผลของกรรม ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ฯลฯ ด้านสังคม ไตรภูมิพระร่วงบันทึกแง่คิดด้านสังคมที่น่าสนใจบางประการ เช่น ลักษณะของสังคมที่มีความสุข ลักษณะและคุณสมบัติของผู้ปกครอง คุณธรรมของผู้ปกครอง ฯลฯ

แบบฝึกหัด

1. จงกล่าวถึงไตรภูมิพระร่วงในประเด็นต่อไปนี้
  - 1.1 ผู้แต่งและสมัยการแต่ง
  - 1.2 ลักษณะการแต่ง ลักษณะเนื้อหาและจุดมุ่งหมาย
  - 1.3 ลักษณะเด่น
  - 1.4 ทักษะที่มีต่อไตรภูมิพระร่วง
2. จงกล่าวถึงแง่คิดจากไตรภูมิพระร่วงในด้านต่อไปนี้
  - 2.1 แ่่คิดด้านศิลปะการใช้ภาษา
  - 2.2 แ่่คิดด้านปรัชญา
  - 2.3 แ่่คิดด้านความเชื่อ
  - 2.4 แ่่คิดด้านสังคม

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน

1. บรรยาย
2. แบ่งนักศึกษาเป็น 4 กลุ่ม เพื่อศึกษาไตรภูมิพระร่วงในด้านศิลปะการใช้ภาษา ด้านปรัชญา ด้านความเชื่อ และด้านสังคม
3. รายงานผลการศึกษา
4. ตั้งข้อสังเกตอธิบายเพิ่มเติม

5. เชิญวิทยากรมาบรรยาย “ความสัมพันธ์ระหว่างจิตรกรรมไทยกับไตรภูมิพระร่วง”
6. ทำแบบฝึกหัด

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารคำสอน
2. หนังสืออ้างอิงและอ่านประกอบ
3. ภาพจิตรกรรมไทย

การวัดผลและการประเมินผล

1. สังเกตจากการตอบคำถาม
2. สังเกตจากรายงานและการรายงานหน้าชั้น
3. ตรวจสอบแบบฝึกหัด

หนังสืออ้างอิงและอ่านประกอบ

- เกษม ขนาบแก้ว. แก่นคิดจากวรรณคดีและวรรณกรรม. สงขลา : ภาควิชาภาษาไทย คณะวิชา
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูสงขลา, 2535.
- พระญาติไทย. ไตรภูมิพระร่วง. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2506.
- พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต). ไตรภูมิพระร่วง : อิทธิพลต่อสังคมไทย. กรุงเทพฯ :
ชุมนุมศึกษาพุทธศาสตร์และประเพณี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.
- ศิลปากร, กรม. วัดคงคาราม. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2521.
- เสฐียร โกเศศ. เล่าเรื่องในไตรภูมิพระร่วง. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2511.